

INLEIDING

Postvrijheid

Vrijheid, zo heet de waarde die de kunstenaar deelt met de liberaal. De kunstenaar weet dat de beste ideeën naar boven komen wanneer hij in alle vrijheid kan werken. De zuivere liberaal dacht dat zijn samenleving er wel bij zou varen wanneer zowel individu als markt zo vrij mogelijk werd gelaten. Beiden demonstreerden in hun handelen echter dat deze absolute vrijheid tot de wereld van de utopieën behoorde. De kunstenaar accepteerde om te overleven opdrachtkunst en zelfs de meest autonome kunstenaar schikte zich netjes naar de regels van de professionele kunstwereld. Absolute vrijheid leek een romantische mythe. Tegelijkertijd moest de liberaal toegeven dat de onzichtbare hand niet altijd de gewenste weg uitwees en dat het laissez-faire-kapitalisme nogal wat pijnlijke excessen opleverde. De vrijheid diende dus aan banden gelegd, op z'n minst binnen bepaalde banen geleid. Juist toen ondernemers en bedrijfsleiders de economische waarde van (creatieve) vrijheid begonnen te erkennen en te appreciëren, zag het

INLEIDING

neoliberalisme zich genoodzaakt het een en ander van zijn historische voorganger onder controle te brengen. Het ontwikkelde daartoe de bekende instrumenten, van ‘evidence-based policy’ tot audits, accreditaties, monitoringmodellen, persoonlijke coaches en individuele beoordelingsgesprekken. Daarom kunnen we het neoliberalisme beter repressief liberalisme noemen. Het genereerde immers geen nieuwe vrijheid, maar luidde eerder de regressie van het aloude liberale ideaal in. Misschien bevinden we ons daarom tegenwoordig na de revolutionaire jaren van de vrijheid wel in het tijdperk van de postvrijheid. Na de val van de Berlijnse Muur lijkt in elk geval op het politieke terrein de keuzevrijheid te krimpen. Het communisme ruikt nog steeds aangebrand, terwijl socialistische en neoliberale partijen steeds meer op elkaar beginnen te lijken. Na derdewegdenken en poldermodel maakt een partijpolitieke keuze slechts een gradueel verschil, en geen radicale ideologische breuk meer. Vandaar dat we samen met Chantal Mouffe en andere politieke filosofen over het tijdperk van de postpolitiek kunnen spreken. Tegelijkertijd heeft een groeiende groep kunstenaars hun artistieke vrijheid geïnstrumentaliseerd ten behoeve van de gemeenschap of de industrie. Ze hebben hun autonomie ingeruild voor maatschappelijke dienstbaarheid of ter aanjaging van de economie. De verworvenheden van de moderne kunst leidden immers alleen maar tot isolement en wat elitair gezwets. Ter compensatie van het asociaal gedrag van hun voorgangers sloven kunstenaars zich weer uit om hun maatschappelijke en economische relevantie opnieuw te bewijzen. Met compromissen en wat water bij de wijn wat hun vrijheid betreft, produceert de nieuwe generatie artistieke arbeiders postkunst. Dat zijn artistiek aandoende vormen, beelden en geluiden die nog wel refereren aan wat

REPRESSIEF LIBERALISME – POSTVRIJHEID

we ooit in moderne tijden kunst noemden, maar die alles behalve de kunst en cultuur zelf dienen. Tegelijkertijd definieert het overschot aan kunstenaars binnen de internationale professionele kunstwereld zich als nomadisch. Vrijheid wordt er begrepen als het recht op bewegen, reizen, rondtrekken, wandelen en heel soms verdwalen. Maar promoot deze zwervende kunstenaar daarmee niet juist het waarde arsenaal waar het repressief liberalisme op aanstuurt, namelijk flexibiliteit, mobiliteit en ‘adaptiviteit’?

De industrie en het bedrijfsleven hebben intussen de waarde van creatieve arbeid en (relatieve) artistieke vrijheid ontdekt. Hoe vrijer men de creatieveling laat, hoe hoger diens productiviteit, zo leert het postfordisme. Bovendien is het minder risicovol wanneer bedrijven zich tot hun core-business beperken, arbeidsintensieve taken naar lage-lonenlanden overhevelen, research-intensieve bezigheden via outsourcing uitbesteden en de overige arbeid het liefst door een leger freelancers laten uitvoeren. De creatieve industrie vegeteert op zo’n arsenaal van ‘vrije’ huurlingen, dat even gemakkelijk inzetbaar als saneerbaar is. Vakbonden krijgen maar geen vat op dit nieuwe precariaat van steeds hoger opgeleide kennisarbeiders. De vermeende vrijheid van de zelfstandig ondernemer kent een schaduwzijde met de afbouw van sociale, medische en pensioenverzekeringen door zowel de werkgever als van overheidswege. De vrijheid van de freelancer is daardoor een erg beknotte vrijheid.

In deze periode van postvrijheid komen de drie wondermooi samen. Postpolitiek, postkunst en postfordisme bestaan in elk geval opvallend parallel in hetzelfde tijdsgewricht. Dit boek geeft via een reeks opstellen een beeld van enkele kenmerken en eigenaardigheden van politiek, kunst en arbeid in het ‘posttijdperk’. Individuele vrijheid werd nog

INLEIDING

nooit zo uitdrukkelijk door bedrijven en overheden gepromoot, maar ook nog nooit zo sluw aan banden gelegd.

Repressief liberalisme: opstellen over creatieve arbeid, politiek en kunst is zoals de titel al doet vermoeden, een verzameling van essays die al eerder zijn verschenen. Het merendeel is echter niet in het Nederlands uitgegeven. Het succes van een eerder verschenen Nederlandstalige publicatie in de *Arts in Society*-reeks (*Autonomie als waarde. Dilemma's in kunst en onderwijs*) heeft aangetoond dat Engelstalige publicaties niet iedereen in Nederland en Vlaanderen aanspreken. Onder meer vandaar de keuze voor deze uitgave. Maar er is meer. Met dit boek vieren we het vijfjarig bestaan van de reeks én daarmee ook de vijfjarige samenwerking met uitgeverij Valiz. De uitgever heeft inmiddels een wereldwijde erkenning voor de boekenserie gegenereerd. Bovendien werden boeken in een mum van tijd uitverkocht en hebben vier van de zes verschenen titels al een tweede druk beleefd. Dit is alleen maar mogelijk geweest dankzij het harde en vooral secure werk van Valiz, waarvoor veel dank en respect.